

Arhe XI, 21/2014
UDK 141 Heidegger : 1(091)
Originalni naučni rad
Original Scientific Article

UNA POPOVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

TRADICIJA FILOZOFIJE I NJEN JEZIK: HAJDEGEROVO TUMAČENJE TEMELJNIH POJMOVA

Sažetak: Hajdegerovo tumačenje i kritika tradicije filozofije u ovom radu predstavljeni su preko jednog od njihovih najvažnijih motiva, naime preko tumačenja tradicionalne filozofske pojmovnosti. Analiza ponuđena u radu pretenduje na to da ocrta pojmovni i metodski karakter temeljnih pojmova, kako ih Hajdeger razumeva u svojoj ranoj filozofiji, te da time baci svetlo i na karakter i način sprovođenja postupka destrukcije.

Ključne reči: Martin Hajdeger, tradicija filozofije, temeljni pojmovi, fenomenologija, destrukcija

Hajdegerov pristup tradiciji filozofije jedna je od najznačajnijih tema u okviru celokupnog njegovog opusa. Ova tema, međutim, bitno je vezana za fenomenološko-hermeneutički metod, odnosno za rasvetljavanje temeljnih pojmova tradicije filozofije, te u svojim rezultatima prevazilazi puki istorijsko-filozofski interes: u tom okviru, između ostalog, Hajdeger istražuje i odnos filozofije i njenog jezika. Tema tradicije filozofije, u pogledu Hajdegerovog ispitivanja problema jezika, nameće se već u ranim radovima i predavanjima: način tretiranja pojmovnog nasleđa filozofije, međutim, u bitnom će opredeliti i poznije Hajdegerove stavove prema jeziku.

Cilj našeg rada je da ocrta karakter ovako postavljene veze između tumačenja tradicije filozofije i njenog jezika: osvetljavanjem ove veze možemo zadobiti precizniji uvid u karakter Hajdegerovog postavljanja postupka destrukcije. Naše istraživanje u bitnom će se ograničiti na rane Hajdegerove radove i predavanja, budući da se ova tema u tim okvirima najpre i pojavljuje.

---

1 E-mail adresa autorke: una.popovic@gmail.com

Na samom početku rada važno je naglasiti nekoliko ključnih aspekata u okviru kojih valja zahvatiti ovaj motiv: (1) tradicionalna filozofska pojmovnost je nosilac aktuelnog rada tradicije: ona nije mrtva, već živo oblikuje naše mišljenje; (2) razumevanje ove pojmovnosti utoliko je otežano, jer podrazumeva kretanje kroz slojeve samorazumljivih značenja i oblika mišljenja: u ovu svrhu Hajdeger koristi metode hermeneutike i destrukcije; (3) tradicionalna pojmovnost je i u sebi posredovana, što znači da se jedni pojmovi naslanjaju na druge, razvijaju ih i menjaju, nekada pod istim terminološkim vidom, ali sa izmenjenim značenjem, a nekada različiti termini različitog značenja služe artikulaciji istog misaonog horizonta. Istraživanje tradicionalne pojmovnosti tako mora da isprati i objasni sve ove varijacije, ali i da pronade izvorno mesto prvog postavljanja određenog pojma.

Ovakav pogled na tradicionalnu filozofsku pojmovnost, dakle, podrazumeva jedno kretanje kroz istoriju filozofije, takvo da svoj oslonac traži u centralnim pojmovima i pojmovnim vezama određenih filozofskih pozicija. Šta više, ovakvo shvatanje istorije filozofije je dinamičko, jer se ne zadržava na „slikama” pojedinih misaonih sistema, niti na problematizaciji njihove unutrašnje konzistentnosti, već fokusira promene i razvoj filozofskih ideja preko njihove artikulacije.

Hajdegerov interes, tako, nalazimo ne samo u rasvetljavanju tradicije filozofije i njenog aktuelnog uslovljavanja mišljenja (teorijskog ili još ne teorijskog), već i u pratećim oblicima i načinima artikulacije misaonih pozicija, horizonata i stavova. Ovakav istraživački položaj Hajdegeru obezbeđuje ne samo uvid u preoblikovanje smisla i uloge filozofije kroz njenu istoriju, već i razumevanje načina na koji je filozofija uslovljena svojom tradicijom.

TRADICIONALNA FILOZOFSKA POJMOVNOST: TEMELJNI POJMOVI

Cilj našeg rada prethodno smo postavili kao rasvetljavanje Hajdegerovog odnosa prema tradicionalnoj filozofskoj pojmovnosti. Ovaj problem interesantan je bar iz dve perspektive: jednom s obzirom na problem jezika, kao jedan od dominantnih problema Hajdegerove filozofije uopšte, a drugi put s obzirom na njegovu kritiku tradicionalne filozofije, poznatu najpre preko motiva *destrukcije*. Fokus našeg rada dominantno počiva na ovoj drugoj perspektivi.

Hajdegerov pristup tradiciji filozofije osoben je: njega ne interesuje toliko misaoni sadržaj određenih filozofskih pozicija, već više način filozofskog

mišljenja koji on prezentuje. Preciznije, možemo reći da se Hajdeger tradiciji filozofije posvećuje iz jednog sasvim aktuelnog razloga – naime, kako bi preispitao šta je nekada važno kao filozofija, te da li ona u tom obliku može i dalje da figurira.² Upravo u tom kontekstu motiv filozofske pojmovnosti dolazi do izražaja: ne samo da su filozofski pojmovi upravo ono putem čega uopšte možemo doći do razumevanja tradicije filozofije, što je neposredni predmet našeg tumačenja, već je, prema Hajdegeru, mogućnost razumevanja te tradicije položena upravo u način na koji je određena filozofska pozicija jezički – pojmovno – artikulisana.³ Tako će Hajdeger reći da je problem filozofske pojmovnosti „problem zadobijanja filozofskog iskustva; on eksplicira način filozofskog iskustva”⁴ [prev – U.P.].

U predavanju iz letnjeg semestra 1920. godine, pod nazivom *Fenomenologija opažanja i izraza. Teorija filozofske izgradnje pojmova*, Hajdeger kaže: „Ne radi se o tome da se problemski položaj jednostavno preuzme i da se, putem neke nove kombinacije ili izgradnje, ili putem sasvim strogog formiranja ili razgraničavanja smisla pojedinih temeljnih pojmova problemske šeme, postavi neko novo rešenje, već treba istražiti samu šemu i nju kao takvu razmekšati, kako bismo se iznova probili do ideje filozofije”⁵ [prev – U.P.]. Hajdegerov cilj, dakle, ne predstavlja toliko sama tradicija, već način razumevanja toga šta filozofija jeste, koji je u nju položen. Utoliko njegov interes za tradicionalnu filozofsku pojmovnost ne smera prosto na neko dalje preoblikovanje ponuđene pojmovne matrice ili na preporod tradicije, već na zalaženje u sam odnos mišljenja i jezika, odnosno filozofije i filozofske pojmovnosti.

Ovakav Hajdegerov pristup tradicionalnoj filozofskoj pojmovnosti, tako, ide korak dalje od samih pojmova, i tretira ih kao *odgovore na pitanja*.⁶ Za Hajdegera su pitanja značajna, jer ona pokazuju *misaono držanje*: rekonstrukcijom temeljnog, vodećeg pitanja neke misaone pozicije, mi na najbolji način zahvatamo njen unutrašnji karakter, smatra Hajdeger.⁷ Kao odgovori na pita-

2 Up. Gadamer, H.-G., „The beginning and the end of philosophy”, u: C. Macann (ed.), *Martin Heidegger: Critical Assesments. Volume I: Philosophy*, Routledge, 1992, str. 22.

3 Up. Heidegger, M., *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks. Theorie der philosophischen Begriffsbildung*, GA 59, C. Strube (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1993, str. 33; Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, University of California Press, 1993, str. 123.

4 GA 59, str. 169.

5 Isto, str. 28.

6 Up. isto, str. 49.

7 Up. Imdahl, G., *Das Leben verstehen. Heideggers formal anzeigende Hermeneutik in den frühen Freiburger Vorlesungen (1919 bis 1923)*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 1997, str. 177.

nja, pojmovi, stoga, predstavljaju neku vrstu prolaza za uvid u ta pitanja: oni su vidljiv ostatak određenog misaonog postupka.

Jednostavnije rečeno, ako odnos pitanje-odgovor shvatimo kao jednačinu, odgovor – pojam – bila bi poznata varijabla, uz pomoć koje, na osnovu relacije, dolazimo do nepoznate – pitanja.⁸ Filozofski pojmovi tradicije, stoga, nisu toliko značajni *kao pojmovi*, već više kao odlikovane mogućnosti za adekvatno razumevanje neke filozofske pozicije.

Hajdeger, u konkretnom, ovom tipu analize najčešće pristupa pod motivom *temeljnih pojmova* [*Grundbegriffe*]. Temeljni pojmovi izdvojeni su pojmovi određenih filozofskih pozicija, upravo oni koji ih obeležavaju i karakterišu.⁹ Ipak, njihov temeljni karakter nije prosto stvar unutrašnje hijerarhije pojmova neke filozofske pozicije, već se, upravo obrnuto, određena hijerarhijska ustrojenost, ukoliko je uopšte moguća, može izvesti tek na osnovu te temeljitosti određenih pojmova, kao izvesnih usmerenja, znakova koji upućuju na način mišljenja koji se u datom prezentuje.¹⁰ Hajdeger kaže: „Mora se sagledati tlo iz kog su izrasli ovi temeljni pojmovi, i to *kako* su izrasli, to jest, temeljne probleme treba obraditi iz njihove *specifične pojmovnosti*, pa tako pitamo *kako su tu mišljene stvari same vizirane, odakle im se obraćamo, na koji način su određene*”¹¹ [prev. U.P.].

Filologija, kao i gramatika, ovde imaju samo sporednu ulogu oruđa, koja ne utiču bitno na filozofski karakter ovakve analize. Dodatno, zahtev da se temeljni pojmovi moraju razumeti u svojoj pojmovnosti ipak ne znači da je za njihovo razumevanje presudna logika, bar ne u obliku u kom aktuelno važi.¹² Kada pitamo o pojmovnosti nekog pojma, mi, zapravo, pitamo o tome „kako je *konkretno iskušeno* ono što se u pojmu misli”, „kako se mišljena stvar iskusila”.¹³

8 Up. Heidegger, M., *Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie*, GA 18, M. Michalski (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 2002, str. 14.

9 Up. Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 286.

10 U tom smislu Hajdeger na jednom mestu u ranim radovima daje naznake za međusobno ustrojavanje odnosa samih temeljnih pojmova. Naime, govoreći o pojmu vremena u *Pojmu vremena u duhovnim naukama* iz 1916. godine, Hajdeger kaže da temeljne pojmove treba dovesti do *vodećeg pojma* [*Leitbegriff*]. Drugim rečima, temeljni pojmovi sami se diferenciraju spram nekog vodećeg, „temeljnijeg” pojma, koji dalje određuje način na koji treba shvatiti njihove međusobne veze. Napokon, kako ćemo videti, vodeći pojam zapravo naglašava vodeće, dominantno značenje, ili smer značenja takvog temeljnog pojma. Up. Heidegger, M., „Die Zeitbegriff in der Geschichtswissenschaft”, u: *Frühe Schriften*, GA 1, F.-W. von Herrmann (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1978, str. 428.

11 GA 18, str. 4.

12 Up. isto, str. 13.

13 Isto, str. 13.

Temeljni pojmovi, stoga, ističu se kao dominantne artikulacije nekog misaonog držanja, koje predstavlja izvor, mesto nastanka, bazično usmerenje određenog filozofa. Ovi pojmovi, dakle, nisu ni najopštiji (logika), ni najzastupljeniji, ni najproblematičniji pojmovi određene filozofije, iako to mogu biti. Oni su, ipak, često samorazumljivi, možda i najviše samorazumljivi: samim tim, analiza temeljnih pojmova mora da zađe iza takve samorazumljivosti.¹⁴ Međutim, ono što bitno odlikuje temeljne pojmove je njihov *način artikulacije*, koji *zavisi od onog što se artikulira*, i stoga su oni „izrasli” iz mišljenja, a ne njemu spolja nabačeni i nametnuti.¹⁵ Jedino kao takvi oni mogu poslužiti za primereno razumevanje neke filozofske pozicije, čemu otvaraju put.

Daćemo jedan karakterističan primer. Prema Hajdegeru, „*οὐσία* [je] izraz za temeljni pojam aristotelovske filozofije kao takav”,¹⁶ pri čemu se *οὐσία* definiše kao *bivstvujeće u onom kako njegovog bivstvovanja*. Temeljni pojam celokupne Aristotelove filozofije – pojam, dakle, koji pruža uvid u Aristotelovo filozofsko držanje uopšte – govori o *načinu bivstvovanja bivstvjućeg*: ovo ontološko držanje je, stoga, dominantno za interpretaciju Aristotela u celini. Karakter temeljnih pojmova sada postaje jasniji: ne samo da ćemo Aristotelovu filozofiju uopšte tumačiti vođeni pojmom *οὐσία*, već nam ovaj pojam ujedno naznačava i to da je za Aristotela upravo ontološka pozicija, ontološko misaono držanje, bilo temeljno filozofsko držanje uopšte. Napokon, pojam *οὐσία* pomaže nam da dodatno preciziramo *kakvo* je bilo to ontološko držanje, odnosno kakav način mišljenja je sam Aristotel razumevao pod ontologijom.

Pored uloge u postupku tumačenja tradicije filozofije, međutim, motiv temeljnih pojmova u Hajdegerovoj filozofiji ima još jedan interesantan aspekt. Naime, ova misaona strategija tumačenja filozofske tradicije preko njene pojmovnosti posredno svedoči nešto i o načinu na koji Hajdeger pristupa izgradnji jezika sopstvene filozofije. Tradicionalna filozofska pojmovnost neće biti polazište Hajdegerove sopstvene pojmovne izgradnje, odnosno on neće ni preuzeti, ni preoblikovati tradicionalne pojmove, već će smerati na izgradnju sasvim novih i principijelno drugačijih pojmova. Međutim, razmatranje tradicionalne filozofske pojmovnosti u tom duhu može postati poučno i za izgradnju nove filozofije i nove pojmovnosti, jer pruža uvid u odnos i karakter

14 Up. Heidegger, M., *Platon: Sophistes*, GA 19, I. Schüssler (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1992, str. 7.

15 Up. Heidegger, M., *Grundbegriffe der antiken Philosophie*, GA 22, F.-K. Blust (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1993, str. 1.

16 GA 18, str. 22 Up. i Kiesel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 287.

filozofije i njenog jezika.¹⁷ Kako bi zahvatio taj problem, Hajdeger će se posebno pozvati na fenomenološki metod.¹⁸

Ipak, ova perspektiva razumevanja uloge temeljnih pojmova u okvirima rane Hajdegerove filozofije u našem radu mora ostati u drugom planu: da bi se ona adekvatno predstavila bio bi potreban zaseban i obiman rad. Ona će ipak, iz tog drugog plana, dodatno osvetliti karakter temeljnih pojmova s obzirom na Hajdegerovo razumevanje tradicije. Na dalje se, stoga, okrećemo preciznijem predstavljanju karaktera pojmovnosti temeljnih pojmova prema Hajdegeru.

POJMOVNI KARAKTER TEMELJNIH POJMOVA

Hajdegerovo razumevanje temeljnih pojmova kao artikulacija određenog filozofskog načina mišljenja, bitno vezanih za njegov karakter, za svoju posledicu ima i jedno sasvim nestandardno razumevanje njihovog karaktera.¹⁹ Naime, ukoliko su temeljni pojmovi naznake za određeni način mišljenja, onda njihov karakter ne smemo razumovati prema uobičajenom načinu shvatanja pojma i pojmovnosti. Stoga se za Hajdegera u ovom kontekstu kao najvažnije nameće pitanje o pojmovnom karakteru temeljnih pojmova.

Temeljni pojmovi, tvrdi Hajdeger, imaju svoje *izvorno predmetno polje* – upravo ono za koje su prvobitno i postavljeni, čiju artikulaciju predstavljaju. Takvo izvorno predmetno polje predstavlja onaj fenomen, ona datost, koja je dominantna za filozofsku poziciju kojoj temeljni pojam pripada.²⁰

Sa druge strane, način na koji je ovo artikulisano i jezički uobličeno Hajdeger naziva *karakterom pojmovnosti* temeljnih pojmova.²¹ Karakter pojmovnosti nije prosto jezičkog formata, već ovom odrednicom Hajdeger sugerise da jezička artikulacija ovde bitno zavisi od misaonog držanja koje artikuliše:

17 Up. GA 19, str. 321; Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 288.

18 Up. Heidegger, M., *Phänomenologische Interpretation ausgewählter Abhandlungen des Aristoteles zu Ontologie und Logik*, GA 62, G. Neumann (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 2005, str. 365; GA 59, str. 30, 33 U predavanju *Temeljni problemi fenomenologije* (1919-1920), Hajdeger čak kaže da fenomenologija ima izrazitu upotrebu upravo u pogledu određivanja i razgraničavanja temeljnih pojmova filozofije. Up. Heidegger, M., *Grundprobleme der Phänomenologie* (1919/20), GA 58, H.-H. Gander (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1992, str. 18.

19 Up. Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 286-287.

20 Up. GA 18, str. 13, 18.

21 Up. isto, str. 14.

u zavisnosti od toga da li se radi o, na primer, logičkom ili ontološkom pojmu, predmetnom polju pojma misaono ćemo pristupiti na drugačiji način.

U tom smislu može se govoriti i o osobenoj intencionalnosti ovih pojmova: ono što je njima artikulisano, oličeno je kako u njihovom „intencionalnom aktu”, tako i u njihovom „intentumu”. *Intentum* bi, tako, predstavljao upravo pomenuto *predmetno polje*, dok bi se *intencionalni akt* iscrpljivao u *karakteru pojmovnosti*, odnosno u *načinu zahvatanja tog predmetnog polja*, koje je oličeno u artikulaciji temeljnog pojma, u njegovom jezičkom obliku.

Drugim rečima, ukoliko svaku filozofsku poziciju obeležava određeno misaono držanje, ono je bitno određeno i onim na šta je, prema sopstvenom karakteru, najpre usmereno. Takvo misaono usmerenje i držanje zahvata se i artikulise temeljnim pojmovima, te stoga njihovo izvorno predmetno polje i karakter pojmovnosti označavaju upravo imanentni karakter filozofske pozicije i njegovu unutrašnju strukturu. Određenjem izvornog predmetnog polja i izvornog karaktera pojmovnosti, dalje tvrdi Hajdeger, zapravo se opisuje *izvorno značenje* nekog filozofskog pojma.

Kako vidimo, značenje temeljnih pojmova ne iscrpljuje se u njihovom sadržaju, niti u onom pojmom označenom – ni u konotaciji, ni u denotaciji. Nasuprot tome, ono je artikulacija upravo *načina mišljenja*, karakterističnog za neku filozofsku poziciju, i to s obzirom na njegovu imanentnu struktuiranost i raslojenost.²² Ovakav tretman temeljnih pojmova kod Hajdegera svedoči o jednom sasvim drugačijem, ne-mentalističkom i ne-instrumentalističkom shvatanju filozofske pojmovnosti, i biće veoma značajan za puno određenje njenog karaktera kod Hajdegera.

Temeljni pojam, dakle, jedinstvo je određenog *karaktera pojmovnosti i predmetnog polja* koje se njim artikulise. Međutim, dok karakter pojmovnosti može da varira, odnosno da se u različitim epohama razume na različite načine, predmetno polje, smatra Hajdeger, uvek ostaje isto. Ono se, stoga, može zahvatiti i u okvirima daljeg života nekog temeljnog pojma u tradiciji filozofije, van svake „analogije i formalizacije”.²³ Ukoliko se karakter pojmovnosti kojom je ono zahvaćeno promenio, čini se da će se promeniti i način na koji to predmetno polje razumemo, ali ono samo, jednom postavljeno, predstavlja ono „invarijantno u varijacijama”, odnosno ono što se ne menja i što se može naknadno rekonstruisati.²⁴

22 Up. Kiesel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 136, 289.

23 Up. GA 62, str. 367.

24 Up. Imdahl, G., *Das Leben verstehen*, str. 28.

Interesantno je ovde primetiti da Hajdeger zalaženjem u analizu predmetnog polja temeljnog pojma zapravo smera na rekonstrukciju karaktera pojmovnosti koji obeležava njegovu izvornu artikulaciju, odnosno na to da takav pojam rekonstruiše u celini. Pod karakterom pojmovnosti ovde razumevamo adekvatnu artikulaciju misaonog načina zahvatanja predmetnog polja. Međutim, iako je jednom postavljen na određeni način, taj karakter pojmovnosti naknadno se može i pogrešno razumeti i okarakterisati; utoliko smo prethodno govorili o tome da se on može menjati. Da bismo ovo pojasnili, vratićemo se našem primeru.

Naime, iako kod samog Aristotela učenje o kategorijama nije jednoznačno temeljnom pojmu *ὄντεια*, odnosno iako se višeznačnost pojma *ὄντεια* ne iscrpljuje u kategorijama, već one predstavljaju samo jedan od četiri naglašena načina da se „govori bivstvujuće”, tradicija filozofije će upravo kategorije izdvojiti kao dominantne ontološke pojmove. Za destrukciju tradicije filozofije ovo izdvajanje ispostavlja se kao redukcija četvorostrukog govora o bivstvujućem na jednoznačnost. Upravo u otklonu spram ovakve redukcije Hajdeger će, kako ćemo videti, postojano insistirati na pozitivnom važenju višeznačnosti filozofskog pojma, odnosno na potrebi da se takva višeznačnost zadrži u fokusu.

Od redukcije na jednoznačnost mali je korak do sadržinski praznog ili formalnog pojma: tradicija metafizike i u njoj sadržane ontologije tako će, nakon Aristotela, ubrzo postati blisko vezana za probleme i pojmove logike. Za nas je ovo posebno interesantno, budući da se ne radi samo o sadržinskom sužavanju ili praznjenju ontoloških pojmova, već i o jednoj implicitnoj promeni karaktera ove pojmovnosti. Umesto da, kao kod Aristotela, ontološki način mišljenja sam izrodi određen karakter svoje artikulacije, njemu će, po Hajdegerovom mišljenju, nakon Aristotela biti nametnuta *logička forma*, koja će, ne retko, zakrivati upravo ono karakteristično ontološkog mišljenja – kao i ono karakteristično odnosa mišljenja i njegove jezičke artikulacije. Ovakva istorija ontološke pojmovnosti, napokon, rezultuje zaboravom pitanja o bivstvovanju, odnosno nerazumevanjem dominantnog problema filozofije – samog bivstvovanja.

Na osnovu rečenog možemo zaključiti da je upravo otkrivanje izvornog karaktera pojmovnosti za Hajdegera važnije od otkrivanja izvornog predmetnog polja nekog pojma, budući da ono dalje ima posledice na razvoj tradicije filozofije i njeno razumevanje. Stoga se ovde ne radi toliko o samom predmetnom polju, koliko o načinu na koji je ono iskušeno, mišljeno, što biva

eksplicirano upravo izvornim karakterom temeljnog pojma.²⁵ Predmetno polje prolaz je za rekonstrukciju izvornog karaktera, te je utoliko u fokusu: držeći ga na umu, mi možemo varirati različite pojmovne karaktere, te na osnovu toga sagledavati razvoj neke filozofske ideje u tradiciji.

Ovim stavom, stoga, Hajdeger utvrđuje mogućnost postupka destrukcije: da se izvorno značenje temeljnih pojmova na neki način ne održava, ne bi ga bilo moguće naknadno rekonstruisati. Kao što vidimo, međutim, izvorno značenje samo se konstituiše odnosom *način iskušavanja, mišljenja – artikulacija*: ovaj odnos od primarnog je značaja za Hajdegerovo razmatranje problema jezika filozofije u ranim radovima.

Budući da je način iskušavanja predmetnog polja očigledno stvar fenomenološke analize, jer on, zapravo, predstavlja način datosti tog polja za određeno mišljenje, ovde imamo posla sa fenomenologijom.²⁶ Sa druge strane, i artikulacija, kao druga strana odnosa na kom počivaju temeljni pojmovi, takođe mora biti fenomenološka u svom karakteru, budući da ona mora da prati – i očuva – upravo takav karakter datosti. Iznova, da ga ona ne očuvava, ne bi bilo moguće naknadno rekonstruisati to izvorno značenje, iskivanje temeljnih pojmova, osobito s obzirom na karakter njegove pojmovnosti.²⁷ Dodatno, s obzirom na to da smo problemu temeljnih pojmova najpre pristupili sa pozicija razračunavanja sa tradicijom filozofije, odnosno putem destrukcije, ovim utvrđujemo i to da je sama destrukcija fenomenološki ustrojena.²⁸

Međutim, kada govori o savremenoj situaciji filozofiranja, odnosno o drugoj strani temeljnih pojmova – onoj koja se tiče njihove aktuelne izgradnje, Hajdeger naglašeno govori o *hermeneutici* i destrukciji: „hermeneutika ostvaruje svoj zadatak samo na putu destrukcije”, tvrdi on.²⁹ Ova hermeneutika je *hermeneutika faktičnosti*, i njen cilj je razlaganje i izlaganje savremene, aktuelne situacije predrazumevanja mišljenja, s obzirom na njegove zakrivene motive i tendencije, ali i na načelne puteve i mogućnosti takvog izlaganja. U tom smislu se i sama filozofija, ontologija shvaćena kao hermeneutika faktičnosti, pokazuje kao u radikalnom smislu istorijska, pri čemu je postupak destrukcije nosilac takvog njenog razumevanja. Destrukcija se, stoga, u pogledu

25 Up. GA 62, str. 367.

26 Šta više, Hajdeger tvrdi da je fenomenologija i nastala kao postupak razjašnjavanja temeljnih problema logike. Up. GA 59, str. 31.

27 GA 62, str. 367-368.

28 Problem temeljnih pojmova posebno je značajan za pitanje destrukcije, budući da Hajdeger zahteva da se ovaj postupak ne sprovodi na bilo kojim, već upravo na temeljnim pojmovima. Up. GA 59, str. 33; GA 58, str. 18.

29 GA 62, str. 370.

filozofske pojmovnosti, pokazuje u dve svoje primene: jednom s obzirom na zahvatanje izvornog razumevanja temeljnih pojmova njene tradicije, a drugi put s obzirom na zahvatanje sadašnje situacije filozofiranja s obzirom na one njene elemente koji treba da postanu okosnica izgradnje njenih pojmova.

FENOMENOLOŠKO-HERMENEUTIČKI KARAKTER FILOZOFSKE POJMOVNOSTI

Kako, onda, fenomenološko-hermeneutički metod može posredovati razumevanje odnosa filozofskog mišljenja i filozofske pojmovnosti? Pitanje je, u skladu sa prethodnim analizama, dvostruko: najpre, ovim pitamo o tome kako možemo, u duhu destrukcije tradicije, razumeti temeljne pojmove drugih filozofa, a zatim i kako, na osnovu tako dobijenih uvida, možemo iskovati savremenu filozofsku pojmovnost. Drugo pitanje za sada ćemo morati da ostavimo po strani, budući da ono prevazilazi okvire našeg rada. Ipak, kako smo i prethodno naznačili, razmatranje tradicionalne filozofske pojmovnosti za Hajdegera ima i ovaj smisao.

Ovde je, dakle, reč o tome kako fenomenološko-hermeneutički metod posreduje razumevanje temeljnih pojmova tradicije filozofije. Radi se, najpre, o zalaženju u domen onog jezičkog, preko čega su nam temeljni pojmovi najpre i dati, kako Hajdeger to kaže – o zalaženju u višeznačnost reči.³⁰ U postupku „fenomenološko-kritičke destrukcije” tumačenje temeljnih pojmova odvija se upravo fokusiranjem te višeznačnosti, nikako njenim odbacivanjem.

Sama višeznačnost počiva na različitim „pravcima značenja” koje naznačava i koji „upućuju na različite značenjske celine date u različitim logičkim strukturnim kompleksima”.³¹ Ove značenjske celine i njihove strukture zapravo upućuju na određeno predmetno polje, odnosno na neki način datosti i strukture fenomena, koji je rečju označen i zahvaćen. Drugim rečima, višeznačnost reči upućuje na određene moguće načine datosti fenomena koji reč artikuliše, odnosno na njihovu unutrašnju strukturu.³² Prateći te pravce značenja, kao različite moguće načine datosti fenomena, uz pomoć reči mi možemo da rekonstruišemo fenomen u onome *kako* njegove datosti.³³ Među-

30 Višeznačnost se ispostavlja kao ključna osobina temeljnih pojmova. O tome Hajdeger kaže sledeće: „To se ne odnosi samo na dva pomenuta, već na sve ontološke temeljne pojmove. Aristotel je u tom pogledu imao izraženu metodska svest, u toj meri da se otuda odredio i temeljni smer njegovih ontoloških istraživanja.” [prev. – U.P.] GA 62, str. 199 Up i. GA 22, str. 33.

31 GA 59, str. 33.

32 Up. Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 126.

33 Up. isto.

tim, višeznačnost reči pruža različite takve mogućnosti, te je dalje potrebno između njih izdvojiti ono koje je izvorno bilo postavljeno.

Vratimo se našem primeru. Konstatovana višeznačnost usije – jezički karakter ovog pojma, reklo bi se – prema Hajdegeru svedoči o tome da je „domen reči u svojoj mnogoznačnosti izrastao iz jednog *istinskog odnosa prema*, jedne *istinske upoznatosti sa stvarima*, da je *mногоstrukost značenja* zahtevana *od strane stvari*, jedna *razložena mnogostrukost razdvojenih značenja*; da je stvar takva da *iz sebe dalje* zahteva upravo taj izraz, ali u različitim značenjima”³⁴ [prev. – U.P.]. Tako se i osnovna funkcija jezika ovde pokazuje kao „do-samopokazivanja-dovođenje bivstvujućeg u njegovom bivstvovanju, οὐσία-e kao ‘bivstvovanja’ bivstvujućeg ili kao ‘bivstvenosti’”³⁵ [prev. – U.P.]. Drugim rečima, višeznačnost Aristotelovog temeljnog pojma govori u prilog njegove ontologije, upravo određuje njen karakter, koji se, onda, iscrpljuje u uočavanju i tematizaciji različitih *načina bivstvovanja* bivstvujućeg.

Dodatno, Hajdeger tvrdi da ovakva višeznačnost nije negativna, već da upravo odgovara samoj stvari, onako kako se ona pokazuje. Umesto da odabere jednoznačan pojam i tako zaobiđe problem, Aristotel, tvrdi Hajdeger, problem prati i prihvata, te iskiva temeljni pojam koji ga adekvatno prikazuje i fokusira. Ukoliko se sada setimo prethodnih analiza odnosa temeljnog pojma i pitanja, možemo tvrditi: *οὐσία* nije samo Aristotelov odgovor na temeljno pitanje koje je vodilo njegovo mišljenje, već je njegov odgovor takav da samo to pitanje i dalje drži otvorenim, te nama omogućava da uđemo u duh njegove filozofije. Ovakvo postavljanje temeljnog pojma veoma je značajno: sa jedne strane, ono je uslovalo dalji razvoj filozofske pojmovnosti u njenoj tradiciji, ali takođe, sa druge strane, predstavlja i jedno od početnih filozofskih rešenja odnosa mišljenja i jezika.

Ovakvo razlaganje smisla reči (pojma) odvija se kao jedno *prisvajanje, osavremenjivanje* pravaca značenja, odnosno situacija u kojima bi se oni mogli ostvariti. Ovde, dakle, nije u pitanju čisto teorijska i nezainterosovana delatnost, rečničko pobranje različitih značenja, već se njihovim tumačenjem ocrtavaju određene situacije poimanja, razumevanja, koje se mogu aktuelno prisvojiti.³⁶

Drugim rečima, tek kada na neki način za sebe same aktualizujemo neki smer značenja reči, mi u pravom smislu prisvajamo pojam kao delatan.³⁷ Ovde

34 GA 18, str. 22-23.

35 Isto, str. 21.

36 Up. GA 59, str. 33 Up. i Imdahl, G., *Das Leben verstehen*, str. 155.

37 Up. GA 62, str. 365.

se ne radi o nekom diltajevskom „naknadnom doživljavanju” ili o bilo kakvom uživljavanju; naprotiv, reč je o tome da se zauzme isti misaoni položaj koji zauzima i filozof čiji temeljni pojam razmatramo, da se preuzme njegovo misaono držanje. Tek s obzirom na to nama je moguće preuzeti njegov način mišljenja, te stoga i iznutra, a ne spolja i površinski zahvatiti i karakter njegove filozofije.³⁸ Dodatno, tradicija filozofije upravo na ovaj način i jeste delatna u našem svakodnevnom predrasumevanju; napokon, njena destrukcija i treba da rezultuje stavljanjem u zagrade važenja ovih predkonceptija upravo kao misaonih držanja, načina mišljenja.

Dalje, razmatranje različitih smerova značenja, odnosno različitih značenjskih celina i struktura, omogućava nam da, prateći način na koji je autor koristio pojam, izdvojimo ono značenje koje je za njega samog bilo dominantno. Za ovakav postupak potrebno je sagledati i ostale temeljne i ne-temeljne njegove pojmove, odnosno pojmovne odnose. Temeljni pojmovi nikada ne stoje izolovano, već se na određen način upotrebljavaju, i upravo iz toga možemo zaključiti koji je od smerova značenja izvorno bio dominantan, odnosno da li je autor vizirao i neke druge smerove, netematski i nenaglašeno.³⁹ Na osnovu toga možemo preciznije razumeti filozofske pozicije autora: sa jedne strane, možemo dalje analizirati zbog čega je određeni smer značenja za autora postao važan, odnosno na koji način on određuje njegovo mišljenje u celini. Sa druge strane, ovakvo razlikovanje pomaže nam da se „stavimo u poziciju autora”, odnosno da temeljne pojmove koristimo kao naznake načina njegovog mišljenja.

Temeljni pojmovi, stoga, ne samo da su bitno vezani za metod filozofije, već i sami, kao pojmovi, bitno imaju *metodski* karakter. Ovo, prema Hajdegeru, važi za sve filozofske pojmove, odnosno za karakter filozofskih pojmova uopšte.⁴⁰

Metodski karakter temeljnih pojmova mora se precizirati u dva pogleda. Najpre, budući da su bitno vezani za destrukciju, ovi pojmovi su metodski u tom, užem smislu: oni su ono preko čega destrukciju sprovodimo – ono što analiziramo, ali istovremeno i ono što tu analizu bitno usmerava.

Sa druge strane, sama destrukcija počiva na odnosu mišljenja i njegove artikulacije, te tako filozofski pojmovi, kao što smo videli, ne označavaju neki

---

38 Na primeru Aristotela: GA 62, str. 15 Up. i Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 127.

39 U tom smislu analiza uvek mora biti konkretizovana na neki (važan) tekst. Up. GA 62, str. 118-119.

40 Up. Heidegger, M., „[Augustinus](#) und der [Neuplatonismus](#)”, u: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, GA 60, C. Strube (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1995, str. 342.

sadržaj, već govore o načinu nekog mišljenja, o nekakvom iskustvu predmeta, odnosno o načinu datosti fenomena za određenog mislioca.⁴¹ Drugim rečima, oni ne predstavljaju rezultat nekog mišljenja, već više neku vrstu njegovih niti-vodilja, ne nešto naknadno, već nešto što unapred nosi kako mišljenje određenog filozofa, tako i mišljenje onoga ko ga interpretira.⁴² U ovom drugom smislu, dakle, temeljni pojmovi su bitno metodski: oni ne označavaju neki sadržaj, neko *šta*, već neko *kako* – misaoni postupak, držanje.

U okviru svojih ranih radova Hajdeger će pokušati i da preciznije objasni karakter ovog označavanja načina mišljenja, koje bitno obeležava filozofski pojam. Njegova istraživanja u tom kontekstu kretaće se u smeru *formalne naznake* [*formale Anzeige*], što je motiv koji Hajdeger preuzima iz VI glave Huserlovih *Logičkih istraživanja*.⁴³ Pitanja o smislu i karakteru formalne naznake, međutim, spadaju u okvir Hajdegerovog iskivanja sopstvene filozofske pojmovnosti, te stoga prevazilaze okvire našeg rada.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U prethodnim analizama pokušali smo da o crtamo karakter Hajdegerovog postupka destrukcije s obzirom na tradicionalne filozofske pojmove, na koje je ona najpre usmerena. U okviru zaključnih razmatranja želimo da istaknemo neke posledice ovakvog Hajdegerovog tretiranja filozofske pojmovnosti – naime, one posledice koje će dalje imati uticaja i na njegovo određenje karaktera i smisla jezika filozofije uopšte.

Naime, kako smo videli, Hajdeger u potpunosti zaobilazi mentalističku i instrumentalnu sliku o jeziku, predstavu o reči kao o spoljašnjem znaku za misao, za mentalni sadržaj. Nasuprot tome, on postojano naglašava imanentni karakter odnosa mišljenja i jezika: filozofski pojam imanentno proističe iz određenog načina mišljenja i kao takvog ga drži otvorenim. Međutim, ukoliko ovo važi za filozofski pojam, čini se da slično mora da važi i za odnose među pojmovima, kao i za konačni „izgled” neke filozofije.

Drugim rečima, analiza filozofske pojmovnosti kod ranog Hajdegera ima posledice i za njegovo razumevanje karaktera filozofske argumentacije, a time i na moguće razumevanje koherentnosti nekog filozofskog stanovišta. Postojanom kritikom tradicionalne logike, posebno zanemarivanja kopule *je*, Hajdeger

41 Up. Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 126.

42 Up. Heidegger, M., *Ontologie. Hermeneutik der Faktizität*, GA 63, K. Bröcker-Oltmanns (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1988, str. 16.

43 Up. de Vries, H., „Formal Indications”, *MLN*, Vol. 113, No. 3, 1998, str. 666.

praktično tokom celokupnog svog delovanja podriva tradicionalno shvatanje logike i otvara mogućnost za drugačiji način filozofske izgradnje argumenata.

Prema Hajdegeru, dakle, celokupna artikulacija nekog filozofskog stano-
višta na videlo izlazi s obzirom na jednu perspektivu, iz koje proističe i s ob-
zirom na koju se tek može ispravno razumeti: polazeći od te perspektive, ona
se pokazuje kao neposredna implikacija istog misaonog držanja. U tom smislu
razmak između filozofske pojmovnosti, argumentacije i sistematike u celini
gubi na hijerarhijskom ustrojstvu i dobija na imanentnoj povezanosti: ni jedna
od ovih tema nema krajnje fundamentalan karakter, već taj karakter poseduje
pomenuti način postavljanja problema, koji im prethodi.

Drugim rečima, Hajdeger smatra da treba izbeći deduktivno-logički obra-
zac mišljenja o filozofiji, prema kom bi se od pojma, preko argumentacije,
postepeno došlo do oblika sistema, ili obrnuto: za Hajdegera su sva tri stepena
samo artikulacije jednog i istog misaonog držanja. Kao artikulacije, svakako,
bitno su vezane za jezik – ali jezik u ovakvom postavljanju ima mnogo šire
značenje od uobičajenog, te će njegova tematizacija obuhvatiti i probleme lo-
gike, filozofske metodologije, čak i teorije saznanja i nauke. Rana Hajdegero-
va razmatranja o filozofskoj pojmovnosti tako predstavljaju prvi njegov korak
ka poznijem radikalnom tematizovanju problema jezika uopšte.

Napokon, kao što možemo videti, ovakvo tumačenje počiva na bitnoj vezi
fenomena, datosti bazičnog faktičkog iskustva, i njegove artikulacije: ne samo
filozofske pojmove, već i njegove veze – argumentaciju, te načelni sistematič-
ni oblik filozofije, treba da iščitamo iz datosti fenomena, odnosno iz njegove
unutrašnje strukture. Hajdegerov filozofski jezik, tako, nezaobilazno podrazu-
meva i probleme fenomenološko-hermeneutičkog metoda.

Na samom kraju iznova se možemo okrenuti našem primeru. Naime, za
Hajdegerovo tumačenje Aristotelovih temeljnih pojmova značajno je i to da
se ovde radi o prvom filozofskom projektu izvođenja naučnog sistema, što
za posledicu ima i prvo utvrđivanje „naučne” terminologije: iz svakodne-
vne jezičke upotrebe Aristotel izdvaja pojedine izraze, naglašavajući neko od
njihovih značenja i fiksirajući ga u termin.⁴⁴ Još je zanimljivije, međutim, da
Hajdeger hvali ovaj postupak, jer, kako kaže, „kod Aristotela je istovremeno
pored terminološkog značenja prisutno i ono uobičajeno”⁴⁵ [prev. – U.P.] –
potez koji će i sam kasnije pokušati da ponovi.

Terminološko značenje pojma, stoga, na svetlost izvodi neko od mnogih
značenja, odnosno njihovih smerova, koja se u uobičajenoj upotrebi podra-

44 Up. GA 22, str. 33-34.

45 GA 18, str. 24 Up. i Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 288.

zumevaju ili misle zajedno sa uobičajenim značenjem: tako na primeru usije možemo zaključiti da je njen terminološki karakter, „kako bivstvovanja”, već dat sa svakodnevnim značenjima, poput imovine. Ovo tvrđenje ima vrlo ozbiljne posledice: (1) sa jedne strane, ono tvrdi prirodnost, neartificijelnost filozofskog jezika, čak i ontološkog – pitanje je načina sagledavanja i isticanja određenog značenja, koje je već položeno u običnu upotrebu.⁴⁶ Drugim rečima, ontološko mišljenje se na ovaj način iz apstrakcije „sveta ideja” vraća u faktičko, svima dostupno iskustvo i u njemu utemeljuje.

Sa druge strane, (2) filozofska upotreba jezika paralelna je uobičajenoj, svakodnevnoj situaciji jezičkog saobraćanja: u oba slučaja imamo višeznačnost koja je podrazumevana pod naglašavanjem nekog dominantnog značenja. Kao i u prethodnom slučaju, i ovde nailazimo na natuknicu da se karakter filozofske pojmovnosti mora dodatno utemeljiti u faktičkom jezičkom iskustvu i saobraćanju, jer tek na osnovu toga zadobija svoj pun smisao. Obe ove posledice presudno će uticati na izgradnju Hajdegerovog shvatanja jezika filozofije.

Tako na kraju možemo utvrditi karakter temeljnih pojmova prema Hajdegeru: (1) u pitanju su pojmovi koji definišu i artikulišu mišljenje neposredno, ne kao znaci za akte svesti, već kao upućivanja na način mišljenja; (2) temeljni pojmovi su plod mišljenja, ne njegov spoljašnji (čulni) znak; (3) temeljni pojmovi su višeznačni, odnosno podrazumevaju neku unapred datu raslojenost, koja se dalje može tematizovati i precizirati, ili ostaviti u predrazumevanju; (4) temeljni pojmovi su analogni svakodnevnom jezičkom iskustvu, nisu nikakav „novojezik”, niti artifičijelne konstrukcije. Ovako ocrtani, temeljni pojmovi predstavljaju razrešenje Hajdegerovog tumačenja jezika tradicionalne filozofije u njenom pozitivnom sagledavanju: njihov karakter poslužiće da se diferencira povesni aspekt jezika filozofije i njegove mogućnosti.

LITERATURA

Gadamer, H.-G., „Destruction and Deconstruction”, u: H. L. Dreyfus, M. A. Wrathall (eds.), *Heidegger Reexamined IV. Language and the Critique of Subjectivity*, Routledge, London/New York, 2002.

Gadamer, H.-G., „The beginning and the end of philosophy”, y: C. Macann (ed.), *Martin Heidegger: Critical Assessments. Volume I: Philosophy*, Routledge, 1992.

---

⁴⁶ Kako to kaže Gadamer, nema jezika metafizike, već postoje samo metafizički oformljeni pojmovi, izvedeni iz životnog iskustva, Up. Gadamer, H.-G., „Destruction and Deconstruction”, u: H. L. Dreyfus, M. A. Wrathall (eds.), *Heidegger Reexamined IV. Language and the Critique of Subjectivity*, Routledge, London/New York, 2002, str. 77

- Heidegger, M., „Die Zeitbegriff in der Geschichtswissenschaft“, u: *Frühe Schriften*, GA 1, F.-W. von Herrmann (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1978.
- Heidegger, M., *Ontologie. Hermeneutik der Faktizität*, GA 63, K. Bröcker-Oltmanns (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1988.
- Heidegger, M., *Grundprobleme der Phänomenologie (1919/20)*, GA 58, H.-H. Gander (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1992.
- Heidegger, M., *Platon: Sophistes*, GA 19, I. Schüssler (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1992.
- Heidegger, M., *Grundbegriffe der antiken Philosophie*, GA 22, F.-K. Blust (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1993.
- Heidegger, M., *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks. Theorie der philosophischen Begriffsbildung*, GA 59, C. Strube (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1993.
- Heidegger, M., „Augustinus und der Neuplatonismus“, u: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, GA 60, C. Strube (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1995.
- Heidegger, M., *Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie*, GA 18, M. Michalski (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 2002.
- Heidegger, M., *Phänomenologische Interpretation ausgewählter Abhandlungen des Aristoteles zu Ontologie und Logik*, GA 62, G. Neumann (hrsg.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 2005.
- Imdahl, G., *Das Leben verstehen. Heideggers formal anzeigende Hermeneutik in den frühen Freiburger Vorlesungen (1919 bis 1923)*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 1997.
- Kisiel, Th., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, University of California Press, 1993
- de Vries, H., „Formal Indications“, *MLN*, Vol. 113, No. 3, 1998.

UNA POPOVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

TRADITION OF PHILOSOPHY AND ITS LANGUAGE:
HEIDEGGER'S UNDERSTANDING OF
FUNDAMENTAL CONCEPTS

Abstract: This essay presents Heidegger's understanding and critique of tradition of philosophy using the one of their most important motifs, namely the interpretation of

---

traditional philosophical conceptuality. The analysis given in the essay is dedicated to defining the conceptual and methodological character of fundamental concepts, such as it is presented in Heidegger's early philosophy, and therefore to shed light on character and the manner of usage of destruction.

Keywords: Martin Heidegger, tradition of philosophy, fundamental concepts, phenomenology, destruction

Primljeno: 12.2.2014.

Prihvaćeno: 4.5.2014.